

Muhammed'in eserinden bazı faydalı bilgilerle daha sonra ortaya çıkan bazı önemli hükümleri de ilâve ettiğini söylemesi (bk. Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 676, vr. 1^a), ayrıca Sadrüşşehîd'in hayır ve iyiliği içinde yettiğini ifade etmesi, *el-Fetâvâ'l-Velvâliciyye*'nin yazarının onun çağdaşı olan Velvâlicî olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Eserin Yenîcamî nüshasında da (nr. 664, istinsah tarihi 996/1588) müellif olarak İshak b. Ebû Bekir adı verilmekle birlikte baş tarafa eklenen notta onun 467'de (1075) doğup 540 (1146) yılından sonra vefat ettiği belirtilmektedir. Bu durumda, mevcut nüshalarda görülen Ebû'l-Mekârim İshak b. Ebû Bekir el-Velvâlicî adının müstensihler tarafından yanlışlıkla yazılmış olabileceği akla gelmektedir. Velvâlicî'nin kitabını yazarken esas aldığı belirttiği *el-Câmi'*, Sadrüşşehîd'in *el-Câmi'u's-şagîr* veya *Câmi'u's-Şadrüşşehîd* diye bilinen eseri olup bu kitap, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin *el-Câmi'u's-şagîr* adlı eserinden bazı rivayet ve hadislerin çıkarılması ve

bazı ilâvelerde bulunulması suretiyle telif edilmiştir (Sadrüşşehîd, *el-Câmi'u's-şagîr*, vr. 1^b; a.mlf., *Şerhu Edebi'l-kâdi*, nâşirin mukaddimesi, I, 41).

el-Fetâvâ'l-Velvâliciyye klasik fıkıh kitaplarının sistematığına göre yazılmış olup kütüphanelerde birçok yazma nüshası mevcuttur (bibliyografyada gösterilenler dışında bazıları için bk. Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 719; Fâtihi, nr. 1210/4; Lâleli, nr. 1279; Hamidiye, nr. 611; Şehid Ali Paşa, nr. 1053, 1054; Yenîcamî, nr. 664-665). Oldukça hacimli sayılabilecek olan eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan bir nüshasında I. cilt (Süleymaniye, nr. 676) tahâret ile büyü', II. cilt ise (Süleymaniye, nr. 677) şüf'a ile hiyel arasında kalan bölümlerden (kitab) meydana gelmektedir. Her bölümün başında o bölümde geçen fasılların isim ve sıra numaraları verilmiş, daha sonra da bunların anlatımına geçilmiştir. Hükümler açıklanırken bunların alındığı kaynaklar zikredilmemiş, fakat söz konusu görüşün sahibi belirtilmiştir. *el-Fetâvâ* adıyla anılmakla bir-

likte Osmanlı dönemi fetva kitapları gibi soru-cevap tarzında olmayan eser bir hukukî meseleler koleksiyonu ve klasik bir furû kitabı mahiyetindedir. Hanefî mezhebinin ilk temel metinlerinde yer almayıp daha sonra ortaya çıkan çeşitli meselelerle ilgili fikhî görüş ve çözümlere yer verilmesi bakımından da eser ayrı bir önem taşır.

BİBLİYOGRAFYA:

Velvâlicî, *el-Fetâvâ'l-Velvâliciyye*, Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 676-677; Yenîcamî, nr. 664; Şehzade Mehmed, nr. 49; Fâtihi, nr. 2415; Hacı Beşir Ağa, nr. 328; Sadrüşşehîd, *el-Câmi'u's-şagîr*, Süleymaniye Ktp., Kadizâde Mehmed, nr. 127, vr. 1^b; a.mlf., *Şerhu Edebi'l-kâdi* (nşr. Muhyî Hilâl es-Serhân), Bağdad 1397/1977, nâşirin mukaddimesi, I, 41-43; Sem'ânî, *et-Tahtîr*, I, 445-446; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 384; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mu'vîyye*, I, 375; II, 417-419; İbn Kutluboğa, *Tâcüt-terâcim* (nşr. İbrâhim Sâlih), Dımaşk 1412/1992, s. 59, 126-127; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1230-1231; Temimî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, IV, 335-336; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 94; Brockelmann, *GAL*, II, 94; *Suppl.*, II, 86; Bilmel, *Kamus*², I, 464; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 568; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 126; Kehlâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, V, 220, 231; M. Mahrûs Abdullatîf el-Müderis, *Meşâyihu Belh mine'l-Hanefiyye*, Bağdad 1977-79, I, 92, 95; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 49-50.

FERHAT KOCA

FETÂVÂ-YI YAHYÂ EFENDİ

(فتاوى يحيى افندي)

Şeyhülislâm Zekerîyyâzâde

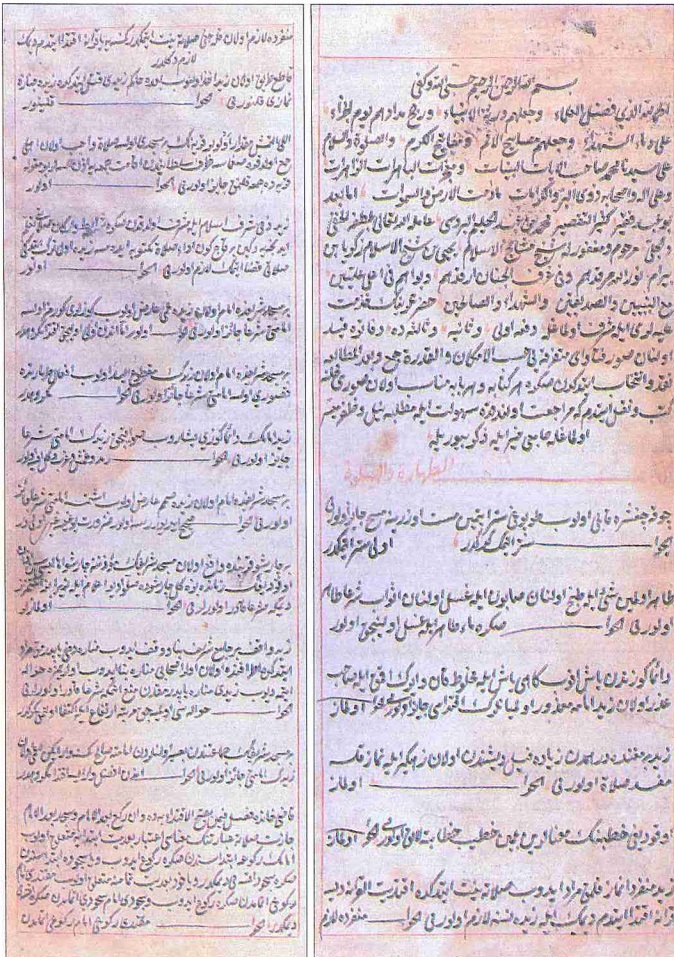
Yahyâ Efendi'nin

(ö. 1053/1643)

fetvalarını bir araya getiren eser.

Zekerîyyâzâde Yahyâ Efendi'nin üç defa getirildiği şeyhülislâmlık görevi sırasında verdiği fetvalardan oluşmaktadır. Yahyâ Efendi'nin bu fetvaları, onun fetva eminliğini yapan ve daha sonra kendisi de şeyhülislâm olan öğrencilerinden Esîrî Mehmed Efendi (Mehmed b. Abdülhalîm, ö. 1092/1681) tarafından bir araya getirilmiştir. Eserin bazı kütüphanelerde *Fetâvâ-yı Halîmîyye* adıyla kayıtlı olan nüshaları da (Nuruosmaniye Ktp., nr. 1988, 1998, 1999, 2000, 2055; krş. *Osmanlı Müellifleri*, II, 62) Yahyâ Efendi'ye ait fetvalardan ibarettir. Nitekim Esîrî Mehmed Efendi derlediği bu eserin mukaddimesinde, Yahyâ Efendi'nin fetvalarını bir araya getirerek kitabı tanzim ettiğini belirtmektedir. Yahyâ Efendi'ye nisbet edilen fetvalar genellikle bu nüshalardan çoğaltılarak veya meşihatte deftere kaydedilen fetvalardan derle-

Fetâvâ-yı
Yahyâ Efendi'nin
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Serez, nr. 1116)

FETÂVÂ-YI YAHYÂ EFENDİ

nerek istinsah edilmiştir. Bundan dolayı kitab ve babların sayısı nüshadan nüshaya değişiklik göstermektedir.

"Kitâbü't-Tahâre" ile başlayıp "Kitâbü'l-Ferâiz" ile son bulan ve otuz dokuz bölümden (kitab) oluşan bu fetva mecmuası klasik Hanefî fıkıh kitapları sistematüğinde düzenlenmiştir. İslâm hukunun daha çok muâmelâta dair konularının ele alındığı eserde ibadetle ilgili kısımların çok az yer tuttuğu görülmektedir. Fetvalar soru-cevap tarzında olup önce sorulan mesele kaydedilmiş, ardından bu soru, XVII. yüzyıldan itibaren gelenek halini alan "olur" ya da "olmaz" şeklinde, bazan da kısa bir açıklama ile cevaplandırılmıştır. Fetvaların gerekçeleri ve dayandığı kaynaklar belirtilmemiştir. Diğer fetva mecmualarında olduğu gibi bu eserde de dönemin sosyal hayatıyla ilgili bazı hususları görmek mümkündür. Meselâ tütün kullanımı hakkındaki fetva bunlardan biridir (bk. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1056, vr. 7^a).

Birçok kütüphanede yazma nüshaları bulunan *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*'nin (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 248/1; Serez, nr. 1116; Hacı Hüsnü Paşa, nr. 311; Yenicami, nr. 666-668; M. Hafid Efendi, nr. 109) ilk istinsahının Yahyâ Efendi'nin ölümünden yirmi beş yıl sonra 1078 (1667-68) tarihinde yapılmış olduğu, ayrıca daha sonraki nüshalarda diğer şeyhülislâmlara ait bazı fetvaların da esere ilâve edildiği görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1056; a.e., Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 254, vr. 427^a; a.mlf., *Divan* (nşr. İbnülemin Mahmud Kemal), İstanbul 1334, nâşirin mukaddimesi, s. 35, 63; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eşer*, IV, 470; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 24, 231; Nâimâ, *Târîh*, II, 234; IV, 63; Şeyhî, *Vekâyiu'l-fuzalâ*, I, 111; *Mecmûa-i Fetâvâ*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. K. 576, vr. 27; İbnü'l-Gazî, *Divânü'l-İslâm* (nşr. Hasan Seyyid Kisrevî), Beyrut 1990, IV, 396; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 753; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 47; Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri* (İstanbul 1307, haz. Cemal Kurnaz), Ankara 1986, s. 52; Gibb, *HOP*, III, 274; *Sicill-i Osmânî*, IV, 636; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 442, 443; *Osmanlı Müellifleri*, II, 62, 498; Ahmed Refik [Altınay], *Alimler ve Sanatkarlar* (İstanbul 1924), Ankara 1980, s. 147 vd.; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, s. 60, 61, 62, 63, 90; Ali Uğur, *The Ottoman Ulemâ in the Mid-17th Century*, Berlin 1986, s. 72; Uriel Heyd, "Some Aspects of the Ottoman Fetvâ" (İstanbul 1307), *BSOAS*, XXXII (1969), s. 42, 51, 52; Mehmet İpsirli, "Esirî Mehmed Efendi", *DİA*, XI, 390.

MUSTAFA YAYLA

FETH

(bk. FETH).

FETH ALİ HAN

(ö. 1139/1726)

Safevîler'in son döneminde yaşayan
bir Kaçar reisi.

İran'da hüküm süren Türkmen asıllı Kaçar Devleti'nin kurucusu Ağa Muhammed Şah'ın dedesidir. Aşaka Baş (Aşağı Baş) aşireti reisinin oğlu olarak 1097 (1685-86) veya 1104 (1692-93) yılında Esterâbâd'da doğdu ve orada büyüdü. Babasının ölümünden sonra aşiretinin başına geçti. O sırada Esterâbâd Türkmenleri'nin reisi olan Muhammed Han onunla Hacı Fazl Ali ve Muhammed Ali Beg adlı kardeşlerini hapse attırdı. Kardeşleri öldürüldüyse de kendisi haptiden kaçmayı başardı ve Yemût Türkmenleri'nin yardımıyla önce Mübârekâbâd'ı, arkasından Esterâbâd'ı ele geçirdi. Muhammed Han'ı öldürterek kardeşlerinin intikamını aldı. Daha sonra etraftaki şehirleri zaptedip durumunu güçlendirdi. Bunun üzerine yöredeki bazı beyler de onun hizmetine girdiler.

1709'da bağımsızlığını ilân eden Kandehar Valisi Mîr Veys'in oğlu Mîr Mahmûd kumandasında İran'a saldıran Afganlar Safevîler'in başşehri İsfahan'ı kuşattılar (1722). Ordusuyla Esterâbâd'dan gelen Feth Ali Han Afganlar'ı bozguna uğrattı ve şehri kurtardı. Ancak muhalifleri onun saltanat peşinde olduğunu iddia ederek Şah I. Hüseyin'i aleyhine çevirdiler. Feth Ali Han bu durumdan incinip Esterâbâd'a döndü; ardından da tekrar saldıran Afganlar İsfahan'ı aldılar. Başşehrin düşmesinden sonra Şah Hüseyin'in küçük oğlu ve veliahdı Tahmasb Mirza (II. Tahmasb) Kazvin'de kendini şah ilân etti (1722). Bu defa da yeni şahın etrafındakiler, İsfahan'ın düşüşünün Feth Ali Han'ın geri çekilmesinin sonucu olduğunu söyleyerek onu tahrik ettiler. Bunun üzerine Feth Ali Han Tahmasb ile bozuşup ordusunu mağlûp etti, onu tamamen kendi nüfuzu altına alarak Esterâbâd'a götürdü, ona gereken saygıyı gösterdi, kendisini de saltanat nâibi ve emîrülümerâ tayin ettirdi. Tahmasb Feth Ali Han'a ayrıca vekîlûddeve unvanını ve Simnan valiliğini verdi. Daha sonra ikisi birlikte Afgan beylerinden Melik Mahmûd-i Sîstânî'nin elinde bulunan Meşhed üzerine yürüdüler. Meş-

hed yakınlarında Kürt ileri gelenleri de Tahmasb'a katıldılar.

Feth Ali Han 14 Safer 1139'da (11 Ekim 1726) öldürüldü. Öldürülmesiyle ilgili çeşitli rivayetler vardır. Esterâbâd'ı, onun Horasan'da Tahmasb'ın ordusunu tecrübesiz bulduğu için Esterâbâd'a döndüğünü, buna kızan Şah Tahmasb'ın Nâdir'in de (Şah) uygun görmesiyle onu hapse attırdığını ve rakibi Yuharu Baş (Yukarı Baş) Türkmen reisi Mehdi Han tarafından haptiste iken öldürüldüğünü naklettikten sonra (*Dürre-i Nâdire*, s. 58-59) ikinci bir rivayete yer vermekte ve Tahmasb'ın, kendisinin Afganlar'a karşı Irak-ı Acem'e gitmesine engel olduğu için Feth Ali Han'ı Nâdir'e şikâyet ettiğini ve onu Feth Ali'nin öldürülmesiyle görevlendirdiğini söylemektedir (a.g.e., s. 66). Dünbülî'ye (s. 9) ve Sipihr'e (s. 14) göre ise Nâdir tarafından, kendisinin ordu kumandanlığına yükselmesini engellediği için hile ile ve şahın da onayı ile öldürülmüştür. Bir başka rivayete göre, Feth Ali Han'ı kışkırtan Nâdir'in Şah Tahmasb'a onun kendisini öldüreceğini söylemesi üzerine vehme kapılan Tahmasb, Kaçarlar'ın Develü kusunun ulubeyi Muhammed Hüseyin Han'a emir vererek onu öldürtmüştür. Ayrıca Safevî kuvvetlerinin, Meşhed'i zaptederek burada şahlığını ilân eden Sîstânî Melik Mahmûd'u muhasara ettiği sırada Feth Ali Han'ın Nâdir'e gösterilen aşırı iltifatı rahatsız olarak ordunun hareket planına ait sırları Melik Mahmûd'a ifşa etmeye kalkışması sebebiyle Tahmasb tarafından öldürüldüğü de söylenmektedir. Naası Meşhed'de Hâce Rebî'e gömülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Mirza Mehdi Han Esterâbâdî, *Dürre-i Nâdire* (nşr. Seyyid Ca'fer Şehîdî), Tahran 1341 hş., s. 58-59, 66; Muhammed Kâzım-ı Mervî, *Âlem-âra-yı Nâdirî* (nşr. Muhammed Emin Riyâhî), Tahran 1369 hş., s. 27, 37, 54, 64, 66, 229, 914, 959, 960, 996, 1085, 1171; Ali Kulî Mirza, *İksârü't-tevârîh*, Tahran 1370 hş.; Abdürrezzâk b. Necef Kulî Han Dünbülî, *Me'âşir-i Sultâniyye*, Tahran 1351 hş., s. 7-9; Sipihr, *Nâsihu't-tevârîh*, Tahran 1344 hş. (Kaçariye bölümü, s. 14); Ali Asgar Şemîm, *İrân der Devre-i Saltanat-ı Kâcâr*, Tahran 1370 hş.; Abdullah-ı Müstevfî, *Şerh-i Zindegî-yi men Târîh-i İctimâ'î ve İdâriyye Devre-i Kâcâriyye*, Tahran 1360 hş.; R. G. Watson, *A History of Persia from the Beginning of the Nineteenth Century to the Year 1858*, London 1886; P. Sykes, *Târîh-i İrân* (trc. Seyyid Muhammed Takî — Fahr-ı Dâi-yi Glânî), Tahran 1366 hş., I, 309, 321, 342; Mehdi Bâmdâd, *Şerh-i Hal-i Ricâl-i İrân*, Tahran 1371, III, 73-76; H. R. Roemer, "The Safavid Period", *CHIr*, VI, 327; G. R. G. Hambly, "Âghâ Muhammed Khân and the Establishment of the Qâjâr Dynasty", a.e., Cambridge 1991, VII, 27, 107-108.

SÂDİK SECCÂDİ